

ЗАПРОШЕННЯ ДО МОДЕРНОЇ КОЛОМИЇ

Історія Коломиї – це точно захопливий серіал, який має силу-силенну сезонів (і не тільки через погоду в місті над Прутом, а, власне, навпаки). Минуле і сьогочасне міста над Прутом переплітають навзаєм у своїх бувальщинах, небилицях і мітах. А інколи – трапляються серйозні оповідачі, залюблені у рідне місто.

Модерна Коломия – історія того, як коломиїці боролися власну ідентичність. Була вона різною – подвійною, потрійною, а, інколи, й почвірною. Адже місто над Прутом ніколи не було поза будь-якими подіями за міськими мурами (яких давно немає) – на європейському континенті, у глобальному (даруйте за осучаснення минувшини) світі – маючи залізницю, радіо і телеграф, чи літаки ураз із кораблями. Все останнє коломиїці з успіхом або ні, використали як мандрівники на Святу землю, чи як емігранти у Новий світ – у пошуку нового отчого дому.

Завжди Коломия мала *що* і *кому* мовити: від часів літописних, аж до нашої, з вами сучасности. І майже завжди Коломия чинила спротив чужому, передусім асиміляції. Відтак маємо в історії Коломиї й етнічні монологи, міжнаціональні діалоги, а ще, якщо мовимо про добу європейського націєтворення середини ХІХ – початку ХХ ст., квартети міських націоналізмів.

Тому-то вік дев'ятнадцятий – оте «довге» ХІХ століття, яке доперва скінчилося 28 червня 1914 р. з пострілом у Сараєві, відкривши скриньку Пандори та замісивши туге тісто геополітичних правд-кривд, для нашого міста є справді

надзвичайним. Бо саме у другій половині XIX – на початку XX сторіч Коломия, нарешті, стала тим містом, яке й нині стоїть перед нами – у його красі, модерності й амбіціях. Про Коломию, щонайменше з 1870-х, не варто говорити, як про «вже-не-село-але-ще-не-місто», але власне «вже місто».

Але модерна Коломия, на мою думку, почалася 28 вересня 1818-го, коли народився її знаний син **Йосафат Кобринський**, а завершилася – 1 серпня 1920-го, коли на світ Божий з'явився ще один її син, найвідоміший у XX ст. українець з Коломиї, прозваний моїми сучасниками, «Дон Кіхотом з Коломиї» – **Богдан Осадчук**. Тож «історичний» вік модерної Коломиї – щонайбільше 102 роки! (До речі, сьогодні допитливий коломиєць точно знає, що у нашому місті були «англік з Коломиї», «француз з Коломиї», «Дон Жуан з Коломиї», «Вічний жид з Коломиї», чи, скажімо, «Булочник з Коломиї» й «Колумб з Коломиї»). Взагалі-то, Коломия – це добра мати для багатьох – і рідних, і чужих дітей, яким вже люди і час давали різні назвиська-прізвиська.

Уявлений мною у цій книжечці час – доба становлення міської культури, міської ідентичності, міських цінностей – того, що зробило місто власне містом. Зокрема це й залізниця, друковане слово, середня освіта, релігійні й молодіжні товариства, а ще – сучасні на той час будівлі, що й нині потішають нас смаком їхніх будівничих, або ж міські парки.

Тому не варто себе ошукувати – Коломия не завжди приваблювала до себе її творців, від часів літописної «коломийської солі», побувши лише на мить «містом великих князів», а відтак переживши на своєму задокументовано-

му майже вісімсотлітньому вікові усілякі придибенції та пригоди. Але найголовніше – Коломия вистояла, аби змінитися. І ця трансформація у сучасне місто сталася саме у XIX сторіччі. Так Коломию, фактично, наново відкривали. Після, здавалося б, незнаного літописця, урядників-люстраторів, перших службовців-чужинців, наше місто – завдяки тектонічним зрушенням у Європі середини – другої половини XIX ст., що їх нині, з одного боку, називають «національним відродженням», а з другого – модернізацією (вважай, технологізацією) повсякдення, нарешті відповідає до певних (хоча й не надто досконалих) стандартів життя спільноти містян. Відтак Коломия та її народи – упродовж цілого XIX – початку XX ст. – кожні по-своєму «відкривають» як окремих людей, пов'язаних долею з містом над Прутом або через народження, або через приїзд (чи вигнання) до нього, творячи «свій» образ міста, його *genius loci*. Найперше йшлося про елементарний порядок у місті, справне функціонування міських служб із міським самоврядуванням включно, на яке значний вплив відтоді (і досі, і так далі) мали вибори та зловживання під час них. А ще додаймо війська, які дислокувалися тут, а монарші особи мусили сповнити свій відбуток у Коломиї.

Але найголовніша принада «відкриття» Коломиї криється у її людях, найперше – коломийських українцях (адже були й «інші» містяни). Модерна Коломия – це колективний витвір свідомих і небайдужих інтелігентів, які, зазвичай, не журилися власними маєтками чи були «доробкевичами» у не своїй державі. «Відкриття» Коломиї було можливим саме завдяки тому, що коломийська інтелігенція, коломийські патріоти, через винайдення

і творення Коломиї, створили інституційну мережу контактів і співпраці – задля національного відродження і спротиву асиміляції з боку тих містян, які ніколи не були і не мислити себе українцями. Тому сьогодні «відкривачами» Коломиї – і собі, і світові – насамперед є **Йосафат Кобринський, брати Білоуси, Теофіл Дембицький, Лука Турянський, Орест Кузьма** та інші герої цієї книжки. Додаймо сюди й **Івана Франка** та **Михайла Гнатюка**, які не були байдужими до нашого міста.

Таким чином й сформувалася, якщо не світова, то вже точно загальнонаціональна «павутина-мережа» комунікації задля творення модерної Коломиї – з її звитягами і поразками, але вже точно – життям!

Звісно, як тут не згадати й чужинців у Коломиї, які завжди були тут «своїми», зосібна **Якова Оренштайна** чи **Станіслава Вінценза**. Першому з них доля дала нагоду заявити про Коломию в цілому українському світі початку ХХ ст., а другий – не без Коломиї – стати легендарним «Гомером Гуцульщини» у європейській культурі, оборонцем повсякчас загрожених загальнолюдських ідеалів і цінностей.

Навчитися розуміти модерну Коломию – значить почати поважати її минувшину, яка кожночасно крокує з нами у глобалізованому «диджиталізованому» світі. І насамкінець: «відкриття» Коломиї завершилося перемогою коломийських українців над асиміляцією з боку непривітних до України та українців – народів та їхніх структур повсякдення. А модерне місто над Прутом зруйнували почасти ще й новітні війни та нові окупації у ХХ ст., започаткувавши «упокорення» Коломиї 1919–1989 рр., аж до її

«відродження» на межі 80-х – 90-х років ХХ ст. Про це варто і знати, і писати, і читати.

Тож наш обов'язок – вже сьогодні не програти у цьому новому «довгому» столітті двадцятому, що ніяк не закінчиться, але мусить точно – перемогою України!

Іван Монолатій

ЯК ЗАЛІЗНИЦЯ МОДЕРНІЗУВАЛА МІСТО

Як відомо, з середини XIX ст. Габсбурзька монархія розпочала промислову експлуатацію нафтових родовищ у Слободі-Рунгурській (нині – с. Слобода) на Коломийщині. Римо-католицький ксьондз **Ян Бадені** у своїй книжці «*Między słowianami*» описував це село того часу так:

«Трохи звертаємо та, прихована досі, постає в цілій своїй красі галицька Пенсільванія, галицьке Баку, говорячи без перебільшення, славна Слобода-Рунгурська. Оригінальне поселення... Мимоволі вже на перший погляд на думку спадає Америка, її міста, що виростають з блискавичною швидкістю серед недоторканих лісів і складаються більшою мірою з фабричних труб, ніж з житлових будинків. Долиною біжить потік, що перетинається кількома кладками, бо думати про мости немає часу, немає вигоди. До потоку з обох боків ледь схиляються численні безіменні, неначе вирізьблені, пагорби, що займають величезний простір. На них – ліс сочень бурильних веж. Пробиваючись між ними, ще не рушений людьми бір, що простягається далеко-далеко, поки сягає око, ніби пробує змагатися з шумом машин та зі скреготом пил».

На території села в урочищах Сухому, Лази, Читураш здавна на поверхню землі витікала ропа. Місцеві мешканці використовували її в господарстві, зокрема для змащування возів, продавали. У «*Kalendarzu polskim i ruskim na rok 1753*» професор Краківського університету **Якуб Неговецькій** пише про «*оливу з Рунгур на Покутті*», яку збирали ложками і використовували для лікування шлункових хвороб.

Поштівка. Поч. XX ст.

А значну кількість нафти вперше виявлено тут 1771 р. під час поглиблення соляної шахти. Впродовж 100 років з цієї шахти, що мала глибину 24 м, збирали ропу в кількості близько 100 кг на добу. Тому деякі дослідники вважають, що саме з 1771 р. і саме зі Слободи-Рунгурської бере початок нафтовий промисел в Україні, хоча застосовуваний тоді спосіб збирання не можна назвати промисловою експлуатацією. В 1775 р. тут було вже сім криниць завглибшки 25-70 м.

Промислові нафтові розвідки в Слободі-Рунгурській почалися 1862 р., а перша свердловина (шиба) з'явилася лише через 10 років. 1875 р. тут було вже декілька шиб, але збирали ропу й далі вручну. Праця була нелегкою і небезпечною. Внаслідок вибухів газу та обривання канатів траплялися смертельні випадки, особливо багато робітників загинуло під час вибуху 1874 р. Виявлення ж великих запасів нафти і початок промислового видобутку датуються 1879 р., коли до цієї справи взявся поляк **Станіслав Щепановський**.

Відтоді видобуток і переробка ропи набули великого розмаху. Слобода-Рунгурська, Печеніжин і Коломия стали вогнищами промислу й торгівлі нафтою. Розширення нафтових копалень потребувало вкладення додаткових коштів і добрих фахівців, яких у Галичині на той час не було. Тому до слобідських родовищ, спочатку на запрошення власників копалень, а згодом і з власної ініціативи, почали з'їжджатися інженери та інші охочі до прибутків канадці, французи й англійці, які, як пише у свої книзі згаданий ксьондз Бадені, *«черпали повними долонями з відкритих скарбниць покутської землі»*. Потрапивши сюди без копійки в кишені, вони невдовзі ставали мільйонерами.

З іноземцями, що працювали на слобідських копальнях і мешкали хто в Слободі, а хто в Коломиї, пов'язаний вислів *«англієць з Коломиї»*, або *«англік з Коломиї»*. Так говорили спочатку про тих англійських спеціалістів, які приїжджали з Коломиї в справах до Львова та інших міст, а згодом стали називати всіх, хто одягом і манерами наслідував іноземців. Пов'язують цей вислів і з геологом Вілленсухом, який, на відміну від інших, не вернувся на батьківщину, а залишився до кінця життя в нашому місті. Сьогодні на коломиїському римо-католицькому цвинтарі ще можна побачити могили **Джона Мак Інтоша** (4.02.1828 – 24.02.1890, Слобода) та його дружини Амелії (23.10.1857 – 2.08.1889, Коломия).

З місць добування сировину до Сопова, Коломиї та Печеніжина перевозили дерев'яними підводами. Для її обробки були побудовані кустарні дистилярні (в Коломиї – дві, в Сопові й Печеніжині – по одній), в яких способом перегонки з нафти одержували гас – світильну олію, яка користувалася великим попитом на ринку. Найбільшою

з них у 1890-х рр. була печеніжинська: *«Сотні, тисячі бочок, наповнених біло-жовтою рідиною, розходяться звідси щодня у різні куточки світу»*.

Дистилярні були ще доволі примітивними й недосконалыми, а тому трохи згодом, зі збільшенням обсягів виробництва, відкриттям нових родовищ та розвитком техніки і використанням двигунів внутрішнього згоряння, головну увагу спрямовували на виробництво бензину. У зв'язку з цим виникла потреба спорудити досконаліший, ніж дистилярня, нафтоперегінний завод, який звели 1899 р. У 1912 р. на ньому працювало 75 осіб.

1913 р. найбільшою коломицькою дистилярнею була рафінерія нафти і фабрика стеаринових і парафінових свічок **Еліаша Крісса** та Спілки, на якій було три парові котли та працювало 70 робітників. Аналогічне підприємство І. Фрідмана пропонувало власного виробництва стеаринові, костельні й столові свічки, нафту, бензин, ропу для моторів і опалення, різноманітні мастила та асфальт.

Транспортували ропу зі Слободи до дистилярень спочатку возами, що було надто дорогого і незручно. Шлях перевезення ропи відомий тогочасний письменник **Юліян Турчинський** описував так:

«Я виїхав із товаришем із місця нашого побуту Станиславова залізницею до Коломиї, де ми стали о 8 годині ранку. Пройшовши місто і міст на Пруті, повернули гостинцем на Печеніжин і до Слободи-Рунгурської, нової нашої Каліфорнії. Вже ціла дорога тут вказувала, що наближаємося до місцевості охопленої нафтою, бо траплялися фіри за фірами, які везли бочки, наповнені ропою, до дистилярень в Печеніжин і Коломию».

Із збільшенням видобутку нафти назріла нагальна потреба в удосконаленні її перевезення. І надінспектор Львівсько-Чернівецької залізниці **Людвік Вежбицький** запропонував проєкт локальної лінії від Коломиї до Печеніжина та Яблунова. Цей проєкт був підтриманий С. Щепановскі, який добре розумів користь від такої залізниці, бо, ще працюючи в Британському міністерстві в справах Індії, розробляв план будівництва залізниць у цій колонії. Вони себе виправдали. Тому С. Щепановський, маючи такий досвід і зацікавившись у якнайдешевшому і легшому перевезенні ропи, створив консорціум для спорудження запроєктованої Л. Вежбицьким залізниці й заручився фінансовою підтримкою віденської фірми «*M. Biedermann & Co*». Запроєктовану спочатку лінію продовжено до Слободи-Рунгурської та Княждвора. Будівала залізницю фірма «*Lindheim & Co*» з Відня під керівництвом інженера **Рудольфа Матковського** впродовж семи місяців і завершила 1886 р. Поруч зі залізничною станцією в Слободі-Рунгурській було встановлено велику цистерну, до котрої трубами з кожної шиби самопливом надходила ропа, а звідти перепомповували її в спеціальні залізничні цистерни та відправляли до рафінерій. Відгалуження на Яблунів на той час не було збудовано.

Залізниця пройшла через центр Коломиї і стала характерною особливістю міста, що доповнювала його неповторне обличчя, а також створила перший на Галичині паровий трамвай. Про це згадував «Січовий батько» **Кирило Трильовський**: *«в Коломиї збудували [...] місцеву залізницю, яка йшла через саму середину міста. Коломия, отже, прославилася з того приводу, бо ні в якому місті Австрії не*

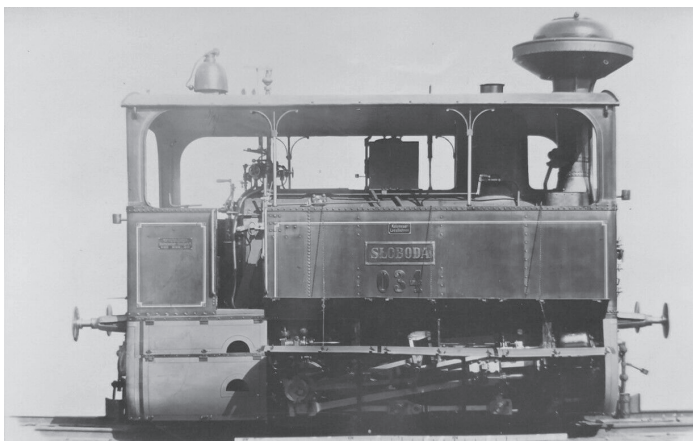
було такої дивовижі. Заки населення, передовсім сільське, призвичаїлося до тієї «льокальки», було багато нещасливих випадків, бо часто залізничні рейки бігли просто гостинцем, званим «цісарським», і коні сполошувались».

«Локалька» на коломийському ринку. Поч. XX ст.

Тож справді у пам'яті коломийців, а ще у численних фотознімках, збереглися спогади про Коломию як про місто, через центр якого проходила залізниця. Вона проіснувала вісім десятиліть: від 1887 до 1967 р. Лінія вузькоколійки тяглася від залізничного вокзалу, через центр Коломиї (повз саму ратушу), до Пруту. Потяг, переїхавши мостом, повертав праворуч. Подолавши з десяток кілометрів, він гальмував у Слободі, в урочищі Ропа, де видобували нафту. Цю локальну залізницю будували англійські інженери, які перед тим споруджували подібні залізниці в Індії та інших британських колоніях. У побудові залізниці брали участь робітники з Коломиї, Сопова та Печеніжина. Перший потяг у напрямку Слободи рушив 15 листопада 1886 р.

Протягом 1880-1890 рр. «локалька» вирушала з Коломиї від залізничного вокзалу о 7 год 8 хв, мала чотири зупинки в місті, а прибувала до Слободи-Рунгурської о 10 год 14 хв. Загальна відстань становила 26,5 км.

Локомотив № 34 «Слобода» коломийської локальної залізниці.
Джерело: Вікіпедія.

Через місто потяги рухались повільно, виконуючи водночас роль парового трамваю. Часто кондукторів доводилося виходити з потяга, щоб розганяти з колії людей та домашніх тварин. Коломийською вузькоколійною транспортували лісоматеріали, нафту, городину, макулатуру, ковальське вугілля. Пасажирські вагони перевозили до Коломиї мешканців довколишніх сіл. Ще й нині збереглися соковиті оповіді про те, як містом їхав паротяг, гуркочучи так, що здригалися всі довколишні будівлі, та викидаючи клапті густої масної сажі, яка обсідала все довкола, зокрема й стіни ратуші. Неподалік ратуші була зупинка: машиніст ішов пити гальбу бочкового пива, яким торгували на ринку, тоді як пасажирів (здебільшого селяни

з довколишніх сіл, які приїздили торгувати) всідалися зі своїми бесагами у потяг, щоби дістатися додому.

Звісно, «локалька» нехтувала інтереси містян, але догоджала бізнесу. З приводу цього часопис «Руська Рада» у 1903 р. писав: *«Від школи імені Франца Йосифа аж по ратуш льокалька напружує всі сили, аби з долини виїхати угору, палить повним вогнем, а біля школи пускає всю пару, дим заповнює всю вулицю, будинки трястуться наче в пропасниці, в домах шиби дзвонять, утвар домова танцює... Мешканці чхають, як від тютюну, а хворі затикають роти, аби не удушитися».*

А ось як колоритно про це згадував сучасник: *«Особливий інтерес в мене викликала невелика колія, що проходила через місто перед будинком. Двічі на день з'являвся локомотив, вкритий бовдурами диму, зі свистом та дзеленчанням дзвінка. Найдивовижнішим було те, що перед потягом біг чоловік, розмахуючи червоним прапорцем, розчищаючи дорогу від свиней, корів та дітей. Я не знаю, яким був вантаж: цукор чи олія, але добре пам'ятаю назву місцевости, з якої він їхав: Слобода-Рунгурська».*

Зауважмо: «льокалька» їздила через коломийське середмістя, а щось подібне на той час було лишень в Інсбруку, Відні та Мілані. Тож чи був це «коломийський трамвай», чи «коломийський потяг», вирішували завжди пасажири.

Однак, щоб повною мірою мати уявлення про те, як залізниця модернізувала Коломию XIX – поч. XX ст. варто пригадати, що уряд монархії, для якого економічна доцільність східних провінцій була одним з першочергових державних завдань, розпочав упорядкування старих

і будівництво нових шосейних шляхів та прокладання поштового зв'язку. Для цього ще протягом 1790–1815 рр. збудували дорогу з твердим покриттям від Стрия до Станиславова, Коломиї, Кутів, Снятина, Чернівців; пошта до міста потрапляла зі Львова через Галич і Станиславів (сьогодні – Івано-Франківськ), а також з Чернівців через Снятин. Однак швидкість транспортних сполучень гальмував тягловий транспорт, який до кінця XIX ст. залишався єдиним засобом пересування. Усі переїзди та перевезення здійснювали верхи на конях і на возах, запряжених волами або кіньми. Із зародженням промисловости (друга половина XIX – поч. XX ст.) в місті з'являються поодинокі автомобілі, власниками яких були великі іноземні підприємці й місцеві землевласники.

Коломийська пошта і староство. Поч. XX ст.

А ще новий етап у економічному розвитку нашого міста почався після початку роботи 1866 р. залізниці Львів-Чернівці, а 1866 р. – Львів-Букарешт. Розробки нафти

в Слободі-Рунгурській, а в Мишині, Стопчатові й Джурові – бурого вугілля спричинило прокладання 1886 р. залізничної гілки в напрямку Печеніжина й Слободи. Від часу побудови залізничних шляхів у Коломиї та навколишніх селах побільшало дрібних підприємств, цехів, майстерень, зросло лісопильне та цегельне виробництво, нових висот досягла торгівля.

Важливість Коломиї як стратегічного транзитного пункту та сировинної бази стало поштовхом до будівництва австрійською адміністрацією залізничної гілки Львів – Ходорів – Станиславів – Коломия – Чернівці. Будівельні роботи розпочали навесні 1865 р., а вже влітку 1866 р. закінчили. За цей час збудували залізницю, яку фінансував англійський банкір Дж. Брессей, від Львова до Чернівців, завдовжки 670 км. Одночасно з прокладанням колії в місті почали споруджувати залізничний вокзал або ж двірць.

Коломийський вокзал. ХІХ ст.

Джерело: <https://www.europeana.eu/pl>

Якщо признати рацію знаному чеському письменникові **Богумілові Грабалу**, який писав, що Середня Європа сягає аж туди, де можна надибати дуже схожі, характерні, у віденському стилі побудовані вокзали, то коломийський вокзал є яскравим доказом того, що центр нашого континенту простягається аж сюди. Приміщення залізничного вокзалу здали в експлуатацію наприкінці серпня 1866 р. Тодішня періодика відзначала, що «споруда двірця архітекторам вдалася» і що вона є «однією з кращих у Галичині». 1 вересня 1866 р. урочисто відкрили Львівсько-Чернівецьку «Цісарсько-королівську привілейовану залізницю імени Карла Людовика». Новому сполученню Львів – Чернівці тодішні газети надавали великого значення.

«Gazeta Lwowska» писала: «Щойно прокладена лінія через Ходорів, Станиславів, Коломию до Чернівців проходить через землі багаті на худобу, зерно і корисні копалини [...] Акціонери одержать великі дивіденти». Приміщення

К о л о м и я . Dworzec kolejowy.

Коломийський вокзал. Поч. ХХ ст.

вокзалу виявилось затісним, а тому 1867 р. його розширили. Ще одна реконструкція відбулася 1898 р., а згодом, 1902 р. добудовано ще одне крило. З цього приводу «Gazeta Kołomyjska» зазначала: «*Нарешті Коломия дочекалася нового двірця*». Тож коломийський вокзал зазвичай був очевидцем офіційних візитів високопосадовців. Так відомо, що 15 вересня 1880 р. через його залу в Коломию виходив австрійський імператор **Франц Йосиф I**. Про подію, що відбулася у цей день, уважний читач ще дізнається.

Але не думаймо, що все змінилося миттєво. Адже Коломия була на шляху того, що дуже пильні на зміни історики називають «ще не місто, але вже не село».

Рекомендоване до читання:

Іван Монолатій. *Цісарська Коломия. 1772-1918.* – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2010. – С. 65, 68, 73-78.

Василь Нагірний. *Недавні історії давнього міста.* – Коломия: Вік, 2011. – С. 169-172.

Мартін Поллак. *До Галичини. Про хасидів, гуцулів, поляків і русинів. Уявна мандрівка зниклим світом Східної Галичини та Буковини.* Пер. з нім. Нелі Ваховської. – Чернівці: Книги-XXI, 2022. – С. 136-148, 149.

Микола Савчук. *Другорядна історія Коломиї. Англік з Коломиї та інше. Що є коломийського в світі.* – Коломия: Вік, 2013. – 80 с.

Микола Савчук. *Технічна історія Коломиї.* – Коломия: Вік, 2020. – С. 57-59.

Микола Савчук. *Ювілейний маршрут коломийської колії.* – Коломия: Вік, 2016. – 56 с.

Кирило Трильовський. *З мого життя.* – Львів: Література та мистецтво, 2019. – С. 39.

Хрестоматія з історії Коломиї; упор. І. Монолатій. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2016. – С. 83.

https://de.wikipedia.org/wiki/Kolomeaer_Lokalbahnen

СПІВЕЦЬ БАЛАГУЛІВ ВІДКРИВАЄ СВІТ

Зазвичай Коломиї завжди щастило на її літописців. Були вони в усі часи, і були вони різними. Мовили різними мовами, молилися Богові різними молитвами, але найпершою і найважливішою для них була Коломия, що містилася у центрі їхніх світів. Не винятком були й модерні часи, коли освіта й наполегливість помножені на хист і любов давали свій щедрий ужинок, а місто над Прутом завдяки його славним синам і донькам, посідало гідне місце на мапі світу. А що наше місто відкривали не лише його уродженці, а й ті, хто відкрили Коломию як діти та учні місцевих навчалень, важливою буде історія легендарного співця Гуцульщини та Покуття, їхнього сучасного Гомера – **Станіслава Вінценза**.

Вже той факт, що майбутній письменник, гуманіст і речник зближення народів, біженець з рідного краю на-

Коломийське торговище. Поч. XX ст.

родився у вже згадуваній в цій книжці Слободі-Рунгурській 30 листопада 1888 р., для новітнього відкриття Коломиї має чимале значення. Адже хоча й Вінцензовими предками були й поляки, французи, румуни, споріднені вони були з українцями, греками, вірменами та, вочевидь, турками, його прихильність до української мови проявилася, найперше, у дитинстві й у гімназійні роки. 1899-го С. Вінценз вступив до другого класу Коломийської гімназії: на вступний екзамен його завіз баскою четвіркою коней вуйко Стасьо (запам'ятаймо цей факт). І хоча, 1904–1905 шкільний рік Станіслав провів у Стрийській гімназії, у нашому місті та «нашій» гімназії (про яку ще буде мовитися) він навчався у 1899–1904 і 1905–1906 рр.

Додаймо, що під час навчання у Коломиї, С. Вінценз пройшов вишкіл у 24-му піхотному полку, що тут дислокувався. А от в Коломиї він жив у будинку, що його винаймали під час навчання дітей Вінцензів. До того ж Вінцензова бабуся Ельжбета проживала на тодішній вул. Дідушицьких (нині – вул. Миколи Верещинського).

Будучи учнем матурального (випускного) класу він, окрім навчання, займався танцями, балами, проводженням панянок і виспівуванням серенад, редагував учнівський часопис «Рух», випозичав книжки з місцевих книгозбірень Крашевського й Оренштайна, не зносив коломийських містян, але захоплювався коломийською торговицею щоп'ятниці. Саме її строї, упряжі, говірки, антропологічні типи були йому найбільше до вподоби. Плюс – саме у Коломиї зродилася письменницька любов до концертів класичної і модерної музики. А ще, під час навчання тут у гімназії, С. Вінценз належав до таємної польської національної

організації, ймовірно, 1902 р. Однак усе ніщо, адже саме у його гімназійні роки прокинулися філософські зацікавлення і любов до грецької цивілізації з Гомером, Сократом і Платоном на чільних місцях.

Можна і далі мовити про цього видатного чоловіка, який найбільше уславив своїми письменами гуцулів, за що його архитвір-тетралогія *«На високій полонині»* нарекли *«Калевалою гуцулів»*. Натомість С. Вінценз уславив збірний образ місцевих перевізників – якщо говоритимемо про розвиток транспорту, що був завжди важливим не лише для нашого міста, а й комунікації різноетнічної людності у межах цілого Карпатського регіону.

Вінцензові балагули – ще одна пісня цього модерного Гомера Гуцульщини про час і людину і, звісно, про етніч-

Станіслав Вінценз. 1931 р.
Джерело: Вікіпедія.

ний бізнес, якого у Коломиї ніколи не бракувало. В останній частині тетралогії *«Барвінковий вінок»*, яку С. Вінценз не встиг побачити як окремішню книжку (помер 1971-го, а том з'явився 1979-го), він, маючи досвід коломийського життя-буття і не лише його, зізнається:

«Якщо більш урочисто, то балагула означає "майстер коня", якщо ж більш по-сучасному, то

це – господар коня, якщо вже зовсім по-модерному, то це – фірман від клячі. Для тих, хто відірваний від нашого регіону, балагула означає, на жаль, когось повільного, недолугого, а «балагулити» – значить «зволікати без міри». Балагула – це не четвірка, що б'є копитами, і не загнаний у поспіху кур'єр, що пролітає цілий світ, який його не цікавить. Це дуже земний і пов'язаний із цим світом транспорт. [...] На довгому, доволі високому – бо колись ним їздилося убрід – возі, часом критому, але частіше ні, паралельними рядами виставлені сидіння, вистелені мішками із сіном. Сидіти можна на різні боки – обличчям до обличчя, спиною, у півоберта – як кому до вподоби і до потреби».

І, звісно, балагули – то вже традиційно єврейські візники. Їх у Коломиї також не бракувало: «У нашому краї власниками, а заразом візниками і кондукторами балагулів є кутівські, косівські, дялятинські, і навіть коломийські жидки, які ціле своє життя, а часом і кілька поколінь присвячують поєднанню і зв'язку».

Коломийські візники. Поч. XX ст.

Цікаво, що С. Вінценз авторитетно називає знаних балагулів, зокрема старійшину **Б'юмена Петранкера**, який «знався на різних темпераментах, стишував грубіянів, заговорював дурнів і додавав відваги зняковілим. У час подорожі та постою він охоче ділився спогадами, розповідав історійки й байки. На щодень він уживав слов'янську мову, яка була у нього цілковитою еkleктичною мішанкою із специфічною коломицькою вимовою. Окрім того він міг вільно послуговуватися щонайменше п'ятьма мовами і плавно переходити із однієї на іншу: з польської на українську, потім на жидівську, німецьку ба навіть румунську. Коли ж він говорив жидівською, то сягав по щирість до української, по ученість до німецької, по елегантність до польської, а найвищу мудрість черпав із гебрайської».

Звісно, що подорож «у світі» таки починалася з Коломиї: «Майстри оглядання і майстри чування завжди повинні їздити тільки балагулами. Лише у самій Коломиї балагула офіційно зупиняється зо три рази. Навіть коли він вешті рушить із площі Сінової біля церкви, то відразу, за кілька кроків, заїздить по воду до криниці, яку називають кляшторною, збираючи дорогою усіх бажаних мандрувати за пару грошів. Майстра гончара, службовця магістрату або ж інших чиновників балагула забирає з-під самого їхнього дому. Об'їжджаючи так окружними дорогами чимало вуличок, балагула уже в самій Коломиї відбуває неабияку мандрівку». І саме тут Вінцензовий читач дізнається про коломийця Єкелі Лазаря, фінансиста балагулів пана Айбігмана, капельмейстера пана Шпільбаума і майстра Мурашка.

Але ж даруйте: якою ж була для С. Вінченза власне Коломия у його «Правді старовіку», першій частині тетралогії? Зауважмо, що в історії його героя Фоки Шумейового Коломия надто різна – це й окружний уряд, який починає розшукувати його як дезертира; місто, у якому він вже не боїться батьківської погоні; місто, у якому не знають про долю Фоки, а вістки про нього, «як завжди переплутані та неперевірені». А ще, саме «на Підгір'ї за Коломиєю» містився Печеніжин з його великим героєм Довбушем і опришками, бо наше місто (як, зрештою, і Станиславів) «уславилася» «ворожими» до них вежами...

Завершення «відкривання» Коломії та світу в ній, чи поза нею, – також Вінцензове. 1954-го він, з огляду на це тоді неосмислені уроки Голокосту, написав текст про «коломийських євреїв», назвавши його «Жертва в Коломій»:

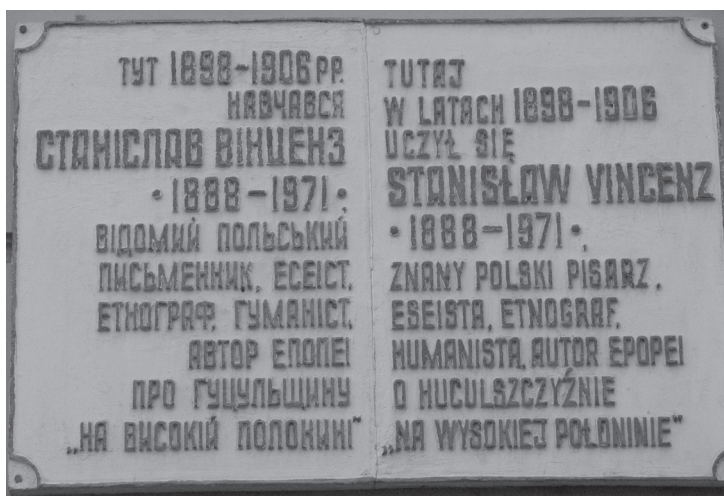
Середмістя. Поч. ХХ ст. Джерело: <https://polona.pl/>

«Хотілося би згадувати Коломию різних періодів, у різних ситуаціях, а наш час, на жаль, обмежений. Пам'ятаю, як одного разу після тривалого перебування за кордоном я приїхав до Коломиї та зайшов до каварні під назвою «Центральна». Мене відразу здивувало, що каварня була по-рожня. Я глянув через вікно: один-єдиний фірман спав у сідлі, а його кінь, здається, також здрімнув. Я спочатку здивувався, що місто таке безлюдне, а за хвилину зрозумів: була субота. Добре пам'ятаю, що подумав собі: «Така була би Коломия без жидів». Стара українська народна пісня говорить: «Коломия не помя, Коломия місто». І що ж то було за місто! Вічний базар – рухливий, буйний, на який кожне село приїжджало в інших строях, в інших упряжках, і навіть типи людей були різні. Місто, де кожен куток був особливим для етнографа. Зазвичай, судять поверхнево, думаючи, що коломийські жиди займалися головно торгівлею. На жаль, ніхто не поцікавився статистикою ремесла, але без сумніву, більша частина коломийських ремісників були жидами. Шевці, кравці, кушнірі, бляхарі, сідлярі та інші; попри невелику кількість фабрик вони забезпечували левову частку потреб міста і чималої околиці. Бо значення Коломиї сягало від Дністра аж до найвищих вершин Карпат, під Чорногору».

Тож для С. Вінценза, який завжди був людиною пограниччя, Коломия і тоді у 1950-х залишалася у добрій пам'яті про її мешканців, була своєрідним прощанням із містом його змужніння і початку нового життєвого шляху, посеред якого завжди були люди різних націй, різних вір, котрі разом із ним виткали різнобарвний килим толерантності та любові до ближніх:

«Прощаючись із Коломиєю, я так прагнув, щоби мої вітання дісталися аж до иншого берега. До тих, хто вже давно не в живих, чи до тих, хто впав жертвою під час війни. Я згадую професора Захарію Дембіцера, який навчав нас любові до Гомера. Згадую мого сусіда, справедливого старця Берла Лантнера, який, коли його вели гестапівці, заспокоював переляканих і галасливих чоловіків: «Діти, це все від Бога, не нарікайте». Згадую серед жидів моїх колег і шкільних друзів, тих, що загинули в молодості перед Першою світовою війною – Марцела Ріттіґштайна, Місьо Гулеса та Мішелька Сухера, про якого нам священник-катехит завжди говорив: «Пригляньтеся до нього, він має обличчя Ісуса». Згадую бабусю Гулесову, яка маленькими ногами сходила всю Коломию і з пожертв заснувала дитячий притулок для жидівських сиріт, а на вісімдесятому році життя разом із правнучкою її вивезли гітлерівці. Згадую

Меморіальна дошка на фасаді
Коломийського ліцею № 1 ім. Василя Стефаника.

двійко бідних стареньких під Косовом, які в часи окупації в особливо морозну ніч запросили нас, незнайомців, до своєї напівземлянки на нічліг. Десятки й сотні облич юрмляться на иншому березі. Вітаю їх».

Як вдало зауважив **Тарас Прохасько**, «між іншим, Вінценз – єдиний, народжений на Гуцульщині, хто після науки в Коломиї, Стрию, Львові та Відні, після докторантури, після вирішальних воєн і столиць вернувся жити в Гуцулію, а це щось та значить. Не дивно, що лише від нього про Гуцульщину знають у світах».

Рекомендоване до читання:

Станіслав Вінценз. Балагули. Пер. з пол. Ірини Маґдиш. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. – Львів, 2010. – (ред. Іван Монолатій). Ч. 62 «Коломия». – С. 122-129.

Станіслав Вінценз. Жертва в Коломиї. Спогади про коломийських євреїв. Пер. Люба Козак. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. – Львів, 2009. – (ред. Тарас Возняк). Ч. 58 «Багатокультурний Львів?». – С. 63-66.

Станіслав Вінценз. *На високій полонині*. Т. І. Правда старовіку. Пер. з пол. Тараса Прохаська. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2018. – С. 79-80, 190, 218.

Олександра Комаринець. Діалоги продовжуються... (Родовід Вінцензів). (ред. Микола Васильчук). *Вінцензіана. Статті, листи, фрагменти творів*. – Коломия: Вік, 2008. – С. 23-37.

Мирослава Олдаковська-Куфель. *Станіслав Вінценз: письменник, гуманіст, речник зближення народів. Біографія*. Пер. з пол. Олеса Герасима. – Чернівці: Книги-XXI, 2012. – С. 11-65.

Хрестоматія з історії Коломиї; упор. І. Монолатій. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2016. – С. 265-270.

КОЛИ ДРУКОВАНЕ СЛОВО ВАЖЛИВЕ

Загальновідомо, що місто стає власне містом завдяки й друкованому слову, масовість якого мають забезпечувати спеціальні інституції – друкарні та видавництва. Власне читання часописів і книжок стало надійним способом досягнути певного рівня особистої та групової культури коломийцями, трансформувати бажання змінити світи у практичну площину видавничого бізнесу та принести користь і собі, і людям.

Звісно, що формування містянства як певного прошарку, зокрема і в Коломиї, було ще попереду. Виконати функції «третього класу», модернізуючи місто над Прутом містянам вдасться трохи згодом, здебільшого після завершення Великої війни. Саме тоді почнеться «вестернізація» Коломиї – через нові галузі економіки (моторизація, електрифікація), нові форми культурного життя (кіно), повсякдення (проведення вільного часу в кав'ярнях, дарування зрізаних квітів і т. д.), туризму, спорту (від тенісу і веслування до боксу). Усі ці зміни не лише створюватимуть у недалекому майбутньому місця праці, а й притягатимуть до міста над Прутом нових прибульців – пропагандистів сучасності й користувачів благами цивілізації, зокрема водою з крана, газетою до ранкової кави та радіотрансляцією.

А поки що справа була за друкарнями та видавництвами, що ними Коломия уславилася у добу власного «відкриття» як місто.

Нині вже не секрет, що витoki сучасної видавничої справи у Коломиї сягають березня 1864 р. – часу, коли тут